

ERNST JANDL/FRIEDERIKE MAYRÖCKER:

(Kísérleti hangjáték)

ÖT FÉRFI EMBEREK

Személyek:

Bemondó (a jelenetcímek kikiáltója)

Hangok 1—5 (mindig megkülönböztethetők, mégsem egyénítettek)

mint 5 férfi (F1—F5), 1., 6—14. jelenet

mint 5 gyermek (Gy1—Gy5), 2., 3. jelenet

mint 5 ifjú (I1—I5), 4., 5. jelenet

5 bőmbőlő csecsemő, 1., 14. jelenet

5 nővér kórusa (szülőotthon), 1., 14. jelenet

Apa, 2. jelenet

Anya, 2. jelenet

Gengszter, 4. jelenet

Főnök, 4. jelenet

Kábitószeres, 4. jelenet

Pályaválasztási tanácsadó, középkorú férfi, ötszöröződve (PT1—PT5), 5. jelenet

Menetoszlop, 6. jelenet

Altiszt, 6. jelenet

Tiszt, 7., 12. jelenet

Pincérmő, 8., 13. jelenet

Betegápoló-nővér, 9. jelenet

Bíró, 10. jelenet

A sztereo-realizálásához:

A hangtér széltében öt egyenlő részre van osztva, ezek képezik, balról (B) jobbra (J) haladva, az 1—5. beszédhelyzetet. Az ezeken

a helyzeteken kívül eső hangok extrém B-vel vagy extrém J-vel jelöltek.

1 2 3 4 5

B J

Az 1—5 hangok — a 7., 8. és a 13. jelenettől eltekintve — az 1—5. helyzetet foglalják el. A többi szereplő beszédhelyzete az egyes jelenetekben külön van feltüntetve. A Bemondó (a jelenetcímek kiáltója) mindig a 3. helyzetben (középről) beszél.

Első jelenet
SZÜLŐÖTTHON

Bemondó : Amíg gyerekek lesznek,
addig lesznek gyerekek.

5 üvöltő csecsemő 1—5. helyzet
5 nővér kórusa 1—5. helyzet
F1—F5 (mint apák) 1—5. helyzet

Az 5 csecsemő bömbölése szakadatlanul tart a jelenet végéig.

Kórus (rutinszerűen) : Egy fiú, egy szép fiú!

F1 (szenvtelenül) : Aha.
F2 (ugyanúgy) : Aha.
F3 (ugyanúgy) : Aha.
F4 (ugyanúgy) : Aha.
F5 (ugyanúgy) : Aha.

A csecsemők bömbölése változatlan hangerővel még néhány másodpercig tart, majd hirtelen abbamarad, fade-out nélkül.

Második jelenet
A SZÜLŐI HÁZBAN

Bemondó : Az apa méregeti hosszú szakállát;
A gyerekek a sarat ma jól állják.

Gy1—Gy5 1—5. helyzet
Apa a 2. és a 3. helyzet között
Anyá extrém J

- Apa : Kapsz egy dzsekit.
 Gy1, Gy4, Gy5 : Én is akarok egy dzsekit.
 Gy2 : Apa, mi az hogy dzseki?
 Apa : Egy köpeny stramm mint a katonák.
 Gy5 : Nekem is egyet.
 Gy1 : Nekem is egyet.
 Gy3 : Én is olyan akarok lenni mint egy katoná.
 Gy2 : Lőni...
 Gy5 : bummbummbumm
 Gy1 : t-t-t-t
 Apa : No legyetek már —
 Anya : Enni!

Harmadik jelenet
 ISKOLA

- Bemondó : Iskolába kell már menned,
 vagy sarokba térdepelned.
- Gy1—Gy5 1—5. helyzet
 (Zörej az 1. helyzetben: csengő pofonok)
 Gy1 (kiáltás és zokogás)
- Gy2 : Nem én voltam, tanító bácsi.
 (Zörej a 2. helyzetben: csengő pofonok)
 Gy2 (kiáltás és zokogás)
- Gy3 : Nem én voltam, tanító bácsi.
 (Zörej a 3. helyzetben: csengő pofonok)
 Gy3 (kiáltás és zokogás)
- Gy4 : Nem én voltam, tanító bácsi.
 (Zörej a 4. helyzetben: csengő pofonok)
 Gy4 (kiáltás és zokogás)
- Gy5 : Nem én voltam, tanító bácsi.
 (Zörej az 5. helyzetben: csengő pofonok)

Negyedik jelenet

MOZI

Bemondó : A fiúból férfi lesz.
Pörögnek a filmek.

I1—I5 1.—5. helyzet a hallgatótól elfordulva
Hangok a filmből 3. helyzet kb. 20 méternyire a hallgató-
tól, pontszerű hangforrás (zene és film-
szöveg)

Film (zene)

(lassan halkuló zene)

Gengszter : Főnök!

(Zörej: ökölcsapás az arcba)

I3 : Kiütés.

Film

Főnök : ... bosszulva az árulás.

I5 : Oké.

Film

Kábítószeres (Zörej: jól hallható a levegőnek az orron át törté-

nő beszívása, majd vidáman és elnyújtva)

: aaaaaaaaaaaaaaaaaahhhhhhhhhh

I1 : Kokszt.

I2 : Oké.

Film

Főnök : Te disznófajzat!

(Zörej: ökölcsapás az arcba)

I4 : Kiütés.

Film (fade-in: zene)

(zene abbamarad)

Ötödik jelenet

PÁLYAVÁLASZTÁSI TANÁCSADÓ

Bemondó : A férfi ki titeket nem nemzett,
most pályát tanácsol nektek.

PT1—5 1.—5. helyzet

I1—I5 1.—5. helyzet

A pályaválasztási tanácsadó szövegét egyetlen beszélő mondja el ötször, amennyire lehetséges, ugyanazzal a hangsúllyal és beszédtempóval. Ezt az öt felvételt, amennyire lehet, szinkrónban lejátszani az 1—5. helyzetben, miközben a bekövetkező eltérések nem csökkenthetik a szöveg érthetőségét. A szünetek után az ötszörös hang mindig szinkrónban folytatódik. A PT és az I hangok ugyanazokban a helyzetekben hangzanak el, 1—5., miközben PT és I egymással szemben, egymástól kis távolságra — mintegy pulttal elválasztva — helyezkednek.

I1—I4 (nem teljesen szinkrónban)

: Igen.

I5 (ugyanakkor)

: Óigen.

PT1—5

: — természetesen mindenki akar valami lenni, de a gazdaság hasznára kell, a gazdaság hasznára kell, a gazdaság hasznára kell lennetek, ez majd felhasznál *bennetek*, felhasználít elhasználtak. Elhasznált bányászok felhasználják az elhasznált fogorvosokat, kiket felhasználnak az elhasznált bádigosok, kiket felhasználnak az elhasznált helyügynökök, mialatt az elhasznált tetőfedők az elhasznált tetőket befedik az elhasznált vadászokkal...

Csak a gazdaság a megmondhatója, ki mikor hol és hogyan hasznosítható és ráadásul meddig, és hogy ráadásul meddig, az különösen fontos, mert mi nem akarjuk ám itt tíz év múlva a munka nélküli keramikusok seregét, a munka nélküli tenyérjósok hadseregét, sáskahadát a munka nélküli sekrestyéseknek és bértáncosoknak, és hogy azután még e milliókat át kelljen képezni millió udvarmesterré és millió állatszeliidítővé és a bukmérek és kabinosfiúk milliós seregévé...

— kapocs, értelmében, bizonyos értelemben, nevezetesen mi vagyunk a

- kapocs, nevezetesen a gazdaság és a gazdaság által felhasználtak között, köztetek hát, ifjak, akik ránk — tudod-e hát, mi akarsz lenni?
- (*bizalmasan*)
- I1 : Kerékpárversenyző.
- I2 : Az anyám szívesen venné,
ha lélekésznek mennék,
de én inkább vegyész lennék.
- I3 : Akár a bátyám:
repülőversenyző; meghalt már.
- I4 : Hát én mivelhogy én azazhogy én
mindig kedvvel rajzoltam: grafikus.
- I5 : Mivé lehet ma lenni?
Az elektrotechnikus megáll a lábán.
- PT1—5 : — úgy igaz! Tudni kell akarni, hogy
majd megtanulhassátok, mi az, mit
voltaképpen akartok: minthogy kell,
tehát akarjátok is; minthogy másképp
nem lehet, ezért kell akarni; egyszer-
rűen akarni, mert akarni;
akarni akarni; — erről van szó!
— mit tudsz már?
- (*ravaszul*)
- (*bizalmasan*)
- I1 : Tudok egy dalt.
- I2 (*énekel*) : Májusban minden más.
- I3 : Tanultam egy verset.
- I4 : Miau és Nyau a macskák,
táncuk dorombollják.
- I5 (*elfütyül két hosszan kitarott, melankolikus dallamot, legato*)
: — fütyülni.
- PT1—5 : Egyetemek, főiskolák, istenem, meny-
nyit hódoltam előttek... Én se jár-
tam másképp, mint ti is a többiek: a
gimnáziumban főleg, egy verset meg-
tanulni... egy dalt... fütyülni —
- (*PT1—5 elfütyüli I5 után mindkét dallamot*)
- PT1—5 : — nézzetek most rám: a végén csak
lett belőlem valami! Rajtam keresztül
szól a gazdaság, a gazdaságon keresz-
tül a társadalom, a társadalom hang-
ján a nép, a nép szavában a világ, és

elmondják nektek, mivé lenni lesztek,
és amit majd akarni akartok, hogy
általá felhasználódhassatok:

PT1—5 (*szabályos ütemre, hangosan, 11—5 közbekiáltásaitól nem
hagyva magát félbeszakítani*)

: Tapétázó!
Szűgyártó!
Hordár!
Csatornatisztító!
Kosárfonó!
Börtönőr!
Parkőr!
Vécepuoló!
Utcaseprő!
Vasaló!
Fűtő!
Számlázó!
Lapátoló!
Bútorszállító!
Zálogkölcsonzó!
Iskolaszolga!

11 (*groteszk kétségbeeséssel, harsányan üvöltve*)

: Lett volna inkább asztalos belőlem
Kövező!
Szemetesember!
Kanász!
Pálinkafőző!
Szénégető!
Fejőgulyás!
Fodrász!
Betegápoló!

12 (*mint fönt*)

: Lett volna inkább orvos belőlem
Tyúktenyésztő!
Cipőtisztító!
Verekedő!
Mutatványos!
Késdobáló!

13 (*mint fönt*)

: Lett volna inkább krupié belőlem, egy
krupié!
Tróger!

- Trágyázó!
Szakács!
Ércmosó!
Hegesztő!
Fényező!
Artista!
Herélő!
Fényképész!
Kertész!
- 14 (mint föni) : Lett volna inkább asztronauta belő-
lem
Sloktató!
Hegyi vezető!
Koporsós!
Szögvác!
Bognár!
- 15 (mint fönt; egyszerre PT-vel a „Múlovar”-ig)
: Lett volna inkább belőlem
Fazekas! egy olyan autóméchanikus
Kályhás! egy olyan autóméchanikus
Hullamosó! egy olyan autóméchanikus
Vajköpülő! egy olyan autóméchanikus
Sírásó! egy olyan autóméchanikus
Fürdőmester! egy olyan autóméchanikus
Múlovar! egy olyan autóméchanikus
Pályaválasztási tanácsadó!

Hatodik jelenet

KATONASÁG

Bemondó : Kinek nem ízlik a védelem, az érez-
zen

F1—F5

1—5. helyzet

Altiszt

extrém B

Az 5 férfi menetoszlopot alkotva közeledik (fade-in menetelés és énekszó) a háttérből a hallgató felé (mélységi hanghatás); ha a technikai lehetőségek a továbbmenetelés illúzióját megengedik, akkor maradjon az elülső hallásvonal magasában, vagy egyre megújuló

hullámokban irányuljon a hallgatóra. A párbeszéd mindig közvetlenül a hallgató előtti helyzetben hangzik el, míg az altiszt hangja jóval mögöttük, a menetszlop bal oldaláról. Szem előtt tartani, hogy egy menetelő és éneklő hadtest hatásának a kiváltása a cél (tömeghatás), tehát az elülső hangok élesen kivehetően, a mögöttük levő hangok és léptek elmosódottan hallatszanak. Erőtéljes, fémes csengéssel manipulálni a gázálarctokokkal és a gázálarcokkal! az énekeszó a gázálarc alatt eltompul, majd elfojtódik.

- Hadoszlop *(énekel)* : Barnásfekete a mogyoró,
barnásfekete vagyok én is,
barnásfekete lesz az én babám,
éppúgy mint én.
- F5 : Szarás!
- Altiszt : Szájhősök előre!
Éneklés — három — négy!
- Hadoszlop *(énekel)* : Barnásfekete a mogyoró,
barnásfekete vagyok én is,
barnásfekete lesz az én babám,
éppúgy mint én.
- F2 : Szarás!
- Altiszt : Szájhősök előre!
Éneklés — három — négy!
- Hadoszlop *(énekel)* : Barnásfekete a mogyoró,
barnásfekete vagyok én is,
barnásfekete lesz az én babám,
éppúgy mint én.
- F4 : Szarás!
- Altiszt : Ki koptatja ott elöl örökké a pofáját?
Gázálarcot ki! Gázriadó!
- (Zörej: manipulálás a gázálarctokokkal és a gázálarcokkal)*
- Altiszt : Éneklés — három — négy!
- Hadoszlop *(a gázálarcok alatt tompán majd elfojtódva, miközben a menetelés zaja azonos hangerősségű marad)*
: Barnásfekete a mogyoró,
barnásfekete vagyok én is,
barnásfekete lesz az én babám,
éppúgy mint én.

Hetedik jelenet
VONATFÜLKE

Bemondó : Vonattal innen oda,
a hely nem marad ugyanaz soha.

*Az F1 és F3 hangok a 2. helyzetben beszélnek
Az F2, F4 és F5 hangok a 4. helyzetben beszélnek
A tiszt a 3. helyzetben beszél*

Hangok	1	2			
			4		
		3	5		
Helyzetek	1	2	3	4	5

(Zörej: vonatzakatolás)

F1 : Nem.
F2 : Nem?
F1 : Oda nem.
F4 : Hogyhogy nem?
F1 : Az az érzésem.
F3 : Hülyeség.
F5 : Persze kibámult.
F2 : Koromsötét.
F5 (*hamiskásan*) : Csillagszemek!
F1 : Hülyeség.

(Rövid szünet, miközben csak a vonatzakatolás hallatszik)

(Zörej: a fülkeajtó nyitódása)

Tiszt : Minden rendben, emberek?
F1—F5 : Igenis, százados.
Tiszt : Háború vagy béke?
F1—F5 (*nevetés*)

Nyolcadik jelenet
VENDÉGLŐ

Bemondó : Egy áldott jó vendéglősnél
vendégeskedtem a minap.

*(A háttérben — 1. helyzet — a harmonika szól, ugyanaz a négy
akkord ismétlődik állandóan. Az öt hang F1—F5, mintegy asztal
körül ülve, a következő helyzetben:*

<i>Hangok</i>	1
	2 4
	3 5
<i>Helyzetek</i>	1 2 3 4 5

A pincérnő hátulról elöl jobb oldalra jön, megáll az 5. helyzetben

F2 (<i>hangosan</i>)	: Vajat!
Pincérnő	: Már itt is vagyok.
F3	: Maga ad nekünk kaját,
mi magának tejet s vajat.
F5	: Fordítva! Mi adunk tejet s vajat,
maga meg nekünk kaját.
Pincérnő	: Vallami italt még?
F2	: Vajat!
F5	: Én meg te, a Müller tehene...
Pincérnő	: Vallami italt még?
F1	: E kettő itt ma egy-egy fiat kapott,
ezért lettek, mint a gyerekek, olya-
nok.
F2	: Ikrek.
F4	: Igen, mindkettőjüknek egy-egy fia
lett, ikrek.
F3	: Ad tejet s vajat.
Pincérnő	: Tessék?
F2	: Ezennel kinevezem magát anyámmá!
- (Hangos harmonikaszó)*

Kilencedik jelenet

KÓRHÁZ

Bemondó:	: Kint a kór legyűr,
kórházba kerül.
<i>F1—F5 1—5. helyzet, nővér balról</i>	
<i>F1—F5 (kórusban)</i>	: Jó reggelt, nővérke.
Betegük volnánk-e?
Nővér	: Köszönöm szépen. Kérem, egy szá-
mot mondjanak nékem.
F1	: Harminchét-öt.
F2	: Harminnyolc-kilenc.

F3	: Harminchét-nyolc.
F4	: Harminchat-három.
F5	: Harmincnyolc-hét.
Nővér	: Láz. Láz. Láz. Lázmentes. És: láz.
F2	: Négy az egyhez.
F5	: Eldöntetlen.

Tizedik jelenet

BÍRÓSÁG

Bemondó	: Ki a jogokat nem tiszteli a baloldlat nem érdemli.*
<i>F1—F5 1—5. helyzet, bizonyos távolságból a bíró (=hallgató) felé fordulva. Píró a 3. helyzetben, szorosán a hallgató előtt, tőle elfordulva.</i>	
F5	: Nos, e röpke időt tölthetném állva is. De ha ön annyira akarja, leülök én máris.
<i>(Zörej: F5 leül)</i>	
Bíró <i>(gyengéden)</i>	: Kérem, üljön hát le oda. Ön tudja, kezemben a sorsa.
F4	: E röpke időt szívesen álltam volna; ám ha így van, ülve múlatom el.
<i>(Zörej: F4 leül)</i>	
Bíró <i>(gyengéden)</i>	: Kérem, üljön hát le oda. Ön tudja, kezemben a sorsa.
F3	: Az állás nem ártott volna meg nekem; Nem segít már rajtam az ülés sem.
<i>(Zörej: F3 leül)</i>	
Bíró <i>(gyengéden)</i>	: Kérem, üljön hát le oda. Ön tudja, kezemben a sorsa.
F2	: Ahogyan álltam, ülni is úgy akarok.
<i>(Zörej: F2 leül)</i>	
Bíró <i>(gyengédség nélkül)</i>	: Az eszébe mi nem jutna? Ön tudja, kezemben a sorsa.

* — visszaadhatatlan szójáték: a „die Rechte” pl. Acc. grammatikai alak „jogokat” jelent; a „die Rechte” sing. Nom. grammatikai alak viszont „jobboldal”-t. — a ford.)

- F1 : Reszketett a térdem,
fenékre így értem.
- Bíró (*megváltozott hangon, a vádlottakera förmedve*) : Vádlottak egytől ötig — fel!
Bűnös.
Bűnös.
Bűnös.
Bűnös.
Bűnös.
... elítéllek titeket
a gaztettekért, amit elkövettetek,
amit elkövettetek *vala* és amit elkö-
vetnétek,
amit elkövethetnétek, amit elkövet-
hettetek
amit elkövethettetek *volna*, EZEN-
NEL —

(Zörej: puskatúz bizonyos távolságból, térhangzás nélkül)

- F4 (*halkan*) : bumm

Tizenegyedik fejezet
BÖRTÖN

- Bemondó : Mielőtt feltámadunk —
Kicsit még ihadd járkáljunk.
- F2—F5 *a 2—5. helyzetben (a földön feküdvé)*
- F1 (*körbejár*)
*A körbejárás az egész hangtérre kiterjed. Léptek a kőpadlón; kong-
va; mélységi hanghatás.*
- F1 (*körbejár*)
- F2 : Mit járkálsz itt?
- F1 : Nem megy ki a fejemből.
- F2 : Nekem se.
- F2 (*feláll, ő is körbejár*)
- F3 : Mit járkáltok itt?
- F1 és F2 : Nem megy ki a fejünkbe.
- F3 : Nekem se.
- F3 (*feláll, ő is körbejár*)
- F4 : Mit járkáltok itt?
- F1, F2, F3 : Nem megy ki a fejünkbe.

- F4 : Nekem se.
 F4 (feláll, ő is körbejár)
 F5 : Mit járkáltok itt?
 F4 : Vallakinek nem megy ki a fejéből.
 F5 : Nekem se.
 F5 (feláll, ő is körbejár)

Tizenkettedik jelenet
 AGYONLÖVÉS

Bemondó : Jól bömböltél, oroszlán.

F1—F5 1—5. helyzetben, háttal a hallgatónak, szorosan előtte. Tiszt 1. helyzetben, távolabb. Kezdetől fogva hallatszik egy kis szakasz menetelése. A katonák középre jönnek (kb. a 2—4. helyzet). F1—F5 egyformán tompán beszélnek.

- F1 : így.
 F4 : így.
 F2 : így.
 Tiszt : Szaakasz —
 állj!
 F5 : így.
 Tiszt : Feeegyvert —
 váálllhoz!
 F3 : így.
 F1—F5 : így!
 Tiszt (hangosan) : TŰZ!

(Zörej: puskatűz)

*(Zörej: a golyók tompa becsapódása F1—F5-be, halk sóhajok a 2. és 5. helyzetben, a testek szabálytalan ütemű összecsuklása —)
 (— éles átmenet hangos harmonikajátékba; az 1. helyzetben, mindig ugyanaz a három akkord; majd a bemondó, a harmonikaszótól szinte túlharsogva, alig érthetően:)*

Tizenharmadik jelenet
 VENDÉGLŐ

Bemondó (a harmonikaszótól majdnem túlharsogva)
 : Egy áldott jó vendéglősnél
 vendégeskedtem a minap.

Az öt hang, F1—F5, mintegy asztal körül ülve, a következő helyzetben:

<i>Hangok</i>	1
	2 4
	3 5
<i>Helyzetek</i>	1 2 3 4 5

A pincérnő hátulról (jobbról) az 5. helyzetbe jön.

- F5 : A bal felőli megtántorodott.
 F2 : Az enyém simán összecsuklott.
 F3 : Az enyém meg térdre hullot.
 F4 : Jobb felől az olyan képet vágott mint akit a tolvaj épp megvágott.
 F1 *(nevetve)* : Mi vagyunk ám az igazi diótörők!
(rövid szünet)
 F2 : Pincérnő!
 Pincérnő : Valami italt még?
 F2 : Vajat!
(Hangos harmonikaszó)

Tizennegyedik jelenet
SZÜLŐÖTTHON

- Bemondó : Amíg gyerekek lesznek,
addig lesznek gyerekek.
 5 bömbölő csecsemő 1—5. helyzet
 5 nővér kórusa 1—5. helyzet
 F1—F5 *(mint apák)* 1—5. helyzet
Az 5 csecsemő bömbölése szakadatlanul tart a jelenet végéig.
 Kórus : Egy fiú, egy szép fiú!
 F1 *(szenvtelenül)* : Aha.
 F2 *(ugyanúgy)* : Aha.
 F3 *(ugyanúgy)* : Aha.
 F4 *(ugyanúgy)* : Aha.
 F5 *(ugyanúgy)* : Aha.
A csecsemők bömbölése változatlan hangerővel még néhány másodpercig tart, majd hirtelen abbamarad, fade-out nélkül.

Bécs, 1967 június

DANYI Magdolna fordítása

HANG ÉS JÁTÉK

(A fordító jegyzete)

<i>spiel</i>	<i>ist ein</i>	<i>imperativo</i>
<i>hör</i>	<i>ist ein</i>	<i>imperativo</i>
<i>hörspiel</i>	<i>ist ein</i>	<i>doppelter imperativo</i>

Az „Öt férfi emberek” („Fünf Mann Menschen”) talán a legismertebb német nyelvű kísérleti hangjáték, s egyben mára a kísérleti hangjáték hagyományteremtő őse, a hatvanas évek felében kialakult műfaj „klasszikus” darabja. Az „Öt férfi emberek” Jandl és Mayröcker írói együttműködésének első eredményeként, mit majd számos közösen írt hangjáték, vagy ahogyan Jandl még nevezi, „szabadjáték” követ, 1967-ben íródott, s 1968-ban került sor rádiófonikus realizálására Jandl társrendezői közreműködésével, hogy 1969-ben megkapja az előző év legjobb hangjátékának kijáró „Háborúsvakok hangjátékdíját” („Hörspielpreis der Kriegsblinden”). Az elismerést regisztráló korabeli kritika, miközben fogékony/lelkes befogadónak bizonyult, nem egyszerűen a hagyományos hangjátéktól való eltávolodást érzékelte, hanem egyben a „nyitásban” bennerejlő lehetőségeket; az „új műfaj” megszületését ünnepelve, előre vitette a kísérleti hangjátéknak a német nyelvterületen a hetvenes években bekövetkező expanzióját. „Az »Öt férfi emberek«-kel új korszak kezdődik: A jövő hangjátéka egy olyan összesítő műalkotás, amelyben a világ lármájának és az emberi nyelvnek ugyanaz a kifejezőerő jut.” (Manfred Leier, 1969).

Az „Öt férfi emberek” persze, egyrészt, nem volt minden előzmény nélkül, másrészt, nem is jelent még teljes szakítást a hagyományos hangjátékokkal. Ez utóbbi mellett bizonyíthat a Jandl és Mayröcker által sokszor felidézett, e hangjáték írása előtt történt látogatásuk a hagyományos hangjáték mesterül elismert Günter Eichnél, aki a hangjáték műfaji korlátait érzékelve mintegy a hagyományos hangjáték határaihoz érkezett, s a vele folytatott beszélgetésüket, miszerint „a hangjáték a lírához/vershez legközelebb álló műfaj”, Jandlék mint „megvilágosodásuk pillanatát” tartják számon. A vers és a hangjáték közelségére és közelíthetőségére azonban Eich legfeljebb ráeszmélt, lényegileg értelmezni majd Jandlék fogják. Az „Öt férfi emberek” szöveggönyve azonban még kompozicionálisan őriz magában hagyományos elemeket, mégpedig legszembetűnőbben a cselekményfonál linearitásának a megőrzésében. Az öt férfi élettörténetét a születéstől a halálig követő „alakulásdráma” (Leier) — Jandl egy későbbi beszélgetés során „negatív mítoszt” teremtő/kifejező „parabolának” is nevezi (Jörg Drews, 1983) — kétségtelenül épít arra az iradalmiságra, amit „mimetikus művészetnek” szokás/lehet nevezni. Legalább eny-

nyire nyilvánvaló azonban az is, hogy az „Öt férfi emberek”-nek nemcsak rádiófonikus megvalósítása, hanem maga a szöveggönyve sem értékelhető már ez irodalmiság mércéivel.

Nincs okom elhallgatni, hogy Jandl/Mayröcker hangjátékának jól érthető/értelmezhető „eszmei üzenete” van, egy, az emberi létezésről, létformákról megfogalmazott keserű tapasztalat, — annál is inkább, mint-hogy a kísérleti hangjátékkal mint olyannal szemben elhangzó bírálatok épp ezt hiányolják rendre. Az is igaz, hogy e világosan felismerhető eszmeiség nem függetleníthető a hangjáték „alakulásdráma” (akár: sorsdráma) jellemzőitől, fontos azonban hangsúlyozni, hogy itt egy merőben deduktív eljárásról van szó, ahol az „eszmeiség” mem bizonyított mélybehatoló elemzésekkel, mi több, a szerzők ennek a látszatát, a valóság fölépítésének a látszatát is radikálisan elutasítják. Elkötelezettségük intenciói másutt vannak.

A valóság analízise helyett a hangjáték a „felszínen” marad, s e felszíni struktúrákat vizsgálja meg az átrendezés során, modellszerű láttatásának elemeiként használva őket. A valóság irodalmi felépíthetőségét illúzióknak tartó szemlélet a valóság szabványtényeiből és a verbalizált valóság szabványmondataiból építkezik. Két fogalmat kell itt megemlíteni, s ez a *redukció* és a *montázs*. „Mindig érdekelt, mi történik, ha a konvencionális párbeszéd szabványmondatait különböző személyek szájába adom” — mondta ez utóbbiról Jandl a már idézett beszélgetésben. Az „Öt férfi emberek” 13 (plusz az elsőhöz visszatérő, a születést megismétlő 14.) jelenete a létezés alapszituációját jelöli, tematikusan olyan „mini struktúrákat” jelentenek (Mayröcker), amelyek az emberi tapasztalásvilágban gyökereznek, de amelyek a maximális redukció során formává idegülnek, „ürülnek”. Az alkotói szemlélet az egyéntől függetlenedett „üres formáknak” tekinti őket, éppúgy, mint magát a nyelvet, amelyből látszat-dialógusait montázsolja. A redukció során bekövetkező jelentéstárgulás épp ezért nem a kialakult jelentés-szuggesztív szimbolikus általánosérvényűségét hitelesíti, hanem elidegenített forma-entitásként tudatosul. Vagyis a redukció és a nyelvi montázs során egy modellértékű struktúra jött létre, ahol a befogadást nem a belézés jelenti, hanem a *kitöltés*, a modell feltöltése a magunk tapasztalataival. Így láthatja Helmut Heissenbüttel a 13. jelenetet egyetlen, explicite meg nem fogalmazott formális szabvány variációinak, ahol a nyelvi kiisék paradigmatis koncentrációja a „tartalmakat” a befogadói „kiegészítés” formájában vonzza magához.

A konkrét költészet poétikájához érkeztem ezzel, anélkül, hogy itt érdemben foglalkozhatnék ennek a „nyelv anyagi természetéről” kialakított szemléletével. A kísérleti hangjáték általában, s Jandl és Mayröcker hangjátékai is, a konkrét költészetből fejlődött ki, nem függetlenül a technikai eszközök kínálta lehetőségektől, amelyek a nyelv hanganyagának térakusztikai visszaadhatóságát szolgálták, a sztereofóniától. E hangjáték írása idején Jandl már maga mögött tud egy hangjátékkísérletet, valamint

a „Hangversek” („Lautgedichte”) hangszalagon is realizált kísérleteit, bennük a hangtest fonetikai asszociációk útján történő megváltoztatása és az úgy nyert jelentésmódosulás, jelentésütközés és „jelentéselentés” nyelvi tanulmányoknak is nevezhető példaanyagával. E fonetikai/szemantikai tanulmányokból az „Öt férfi emberek” még keveset hoz (nem úgy, mint későbbi hangjátékaik!), sokkal többet merít a szójátékra, nyelvi nonszenszre, a viccre, a fekete humorra, a comics-ra építő „minimalista költészet” tapasztalataiból, azaz a bécsi kísérleti költészet irodalmi közkinccseiből. Klaus Ramm joggal mondja a hangjáték nyelvét magasfokúan művészinék, a különböző irodalmi eljárások „szűkmenetének”. A comics és az agresszív vicc szervezőelvét a lapidáris nyelv fölépülésében nem nehéz felismerni. Adós vagyok azonban egy-két elsikkadt szójáték bevalásával, — ilyen a szövegben feltüntetett melllett a „vendéglős jelenet „Butter” (vaj) — „Futter” (állati eledel, takarmány; az argóban kajja jelentéssel is) — „Mutter” (anya) szójátéka.

Az „Öt férfi emberek” modellszerű látásmódot eredményező, következetesen végigvitt, a képtelenségig fokozott *leegyszerűsítéseiben* a különböző eljárásokkal elért, a művészi játékosságot belülről szervező *attraktív humor* szuggesztív („pátosz, alulnézetből”) — mondja Jandl) jutnak szóhoz: a létminőségeink képtelenségeire, felfoghatatlanságára és elfogadhatatlanságára utaló szemlélet.

Külön elemzést igényelne a hangjáték rádiófonikus megvalósítása. Jandlék a szövegkönyvet értelmezésre váró partitúrának tartják, utalások rendszerének egy megvalósítandó alkotáshoz. A hangjáték *zörej*-struktúráját gazdagon és ifelszabadult játékossággal megvalósító rendezés egyetlen „szövegkiegészítést” említeném meg, a szülői ház jelenetének „katonásdi” részletét. Szemben a szöveg hangsúlytalan jelzésével, a zörej-effektusok egy pillanatra valóságos „háborús” atmoszférát teremtenek; a szövegjelentést eltúlzó hanghatásban „a világ kaotikus lármája” követeli a maga helyét.

Jandl/Mayröcker hangjátéka az első (német nyelvű) hangjáték, amelyben a sztereofónia nem illusztráló, díszítő stb. elemként jut szóhoz, hanem funkcionálisan, a szöveggel egyenértékű tényezőként. A precízen meghatározott beszédhelyzetekkel Jandlék a játék térhatásának a teljességét éri el, s ez nemcsak a közeledés, távolodás stb. érzékeltetésében mutatkozik meg, hanem olykor a szövegjelentés kontrasztív kitéjesítésére képesül, amikor a nyelvi minimalításra törő szövegismételesekben a változást, a különbözőt is jelölmi tudja, — pl. a különböző beszédhelyzetekben, a tér különböző pontjain elcsattanó pofonok jelentésértéke az iskola-jelenetben korántsem illusztratív: az öt személyt hitelesítik.

A „kettős imperatívusú hang-játék” megvalósított játéklehetőségei közül a *kórus-effektust* kell még mindenképpen megemlíteni. A tömeghatás elérése mellett a kórus a beszéd folyamatosságának a megbontására is képesül mégpedig a „Hangversek” eljárásaira emlékeztető hatással. A szink-

rónban tartott kórus helyenkénti „csúsztatásai” révén belkövetkező önkényes (?) szókiemelésekben, a „sima” beszédfelület „megalkasztásaként” ható belső szövegértelmezésekben (a pályaválasztási tanácsadó jelenete) a magára visszamutató művészi forma nyitottsága lesz tetten érhetővé; az, amit Jandlék poétikája a jelentés/jelentésség *kötetlenségének* mond. Mert sohasem a nyelv jelentésségét tagadja ez a fajta költészet, épp ellenkezőleg, a beszélőtől elidegenült, a (történelmileg) rögzített jelentésű nyelvet kísérel meg a beszédben újra/mégis „használhatóvá” tenni.

DANYI Magdolna